

BELÇİKA ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ MORAL DERSLERİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN TEORİK BİR ANALİZİ

Abdulhalim İNAM¹

ÖZET

Toplumsal yaşayışın ahenkle yürümesindeki en önemli etmenlerden biri kuşkusuz ahlaktır. İnsanlar, beşeri düzende yaşarken ahlaki kurallara uyarak ilişkilerini düzenlemektedir. Bu kuralların bir bölümünün kökeninin dini, bazılarının ise toplumun gelenek, görenek ve kültüründen beslenerek oluştuğu söylenmektedir. Bu makalede çok kültürlü bir toplum olan Belçika'daki ortaöğretim kurumlarında din dersi eğitimi almayan öğrencilere sunulan, toplumsal temelli moral (Ahlak) derslerinin içeriği araştırılmakta; kullanılan materyaller analiz edilmektedir. Bu çalışma bir literatür incelemesinden ziyade literatür ışığında ilgili çalışmaların incelenmesi ve bu alanda yapılan derslerin sınıf ortamında gözlemlenmesi, öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler, müfredatın amaç ve ünite içeriklerinin analiz edilerek avantaj ve dezavantajlarının tespitinden oluşmaktadır. Çalışmada, ilkokul, ortaokul ve lisedeki ahlak derslerinin içeriği bir örnek olması bakımından paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Ahlak Dersleri, Din Eğitimi, Müfredat, Belçika.*

A THEORETICAL ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION MORAL CLASSES TAUGHT IN BELGIUM IN TERMS OF RELIGIOUS EDUCATION

ABSTRACT

One of the most important reasons in maintaining social life in harmony is undoubtedly morality. In society, people regulate their relationships by following moral rules. While some of these rules are nourished from religious

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı. abdulhaliminam@hotmail.com

sources, some other are nourished from traditions, customs and culture of a society. In this article, content and materials of moral courses, which are offered to students that are coming from a multicultural society and do not study religion, in the secondary education institutions in Belgium, will be investigated by supplying also examples. The scope of the course contents will be analysed in terms of religious education by using curriculum content analysis as a method in the research. The aim of this study is to investigate the literature-related studies rather than a literature review, and to observe the courses in this field in the classroom environment, based on interviews with teachers and students, to analyse the purpose and unit contents of the curriculum and to determine the advantages and disadvantages. Then, curriculum contents of moral courses are given as samples in primary, secondary and high schools.

Key Words: Education, Moral Classes, Religion Education, Content, Belgium.

GİRİŞ

Ahlak (İng. *morality*, Fr. *Moralité*, Alm. *Moralischer*, *Sittlichkeit*) kelimesi Türkçeye Arapçadan gelmektedir ve köken itibariyle *hulk* ya da *huluk* kelimesinin çoğuludur. Kelime olarak *din*, *seciye*, *huy*, *karakter*, *hareket tarzı* gibi manalara gelmekte olup, davranış ve hareketlerin bütününe kapsamaktadır.² İnsanın iç ve dış dünyasını ifade eden bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ahlak, yaşamın her döneminde bireyin hayatını şekillendiren ve yön veren kurallar bütünüdür. Toplumdaki bireylerin davranışlarını düzenleyen kurallar ve yasaların tamamını da içine almaktadır. Yani o, hayatın her anında mevcuttur.³

Ahlak, insanın kötülük yönünün arındırılması ve iyilik tarafının geliştirilmesi, insanlar arasında ilişkilerin selamet içinde yürütülebilmesi için ortaya konulmuştur. İlk insanın yaratılışıyla iyi ve kötü kavramları ortaya çıkmış, bu kavramların dayandığı değerler uygulanmaya başlanmıştır. Öğrendiğimiz iyilik ve kötülükle ilgili değerler huy ve davranış olarak yaşam şekline dönüşmektedir.⁴ Kimimiz iyiliğe kimimiz kötülüğe daha yatkın olarak yaratılmıştır. İşte ahlak bu yatkınlıklardaki

² Bkz. "Moral" ve "Morale" maddeleri, İsmail Fenni Ertuğrul, Lûgatçe-i Felsefe, Yay. Haz., Recep Alpyağıl, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015, ss. 269-270.

³ Bkz. "Ahlak" maddesi, Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma, İstanbul, 2010, ss. 24-25.

⁴ Cafer Sadık Yaran, Ahlak ve Etik, Rağbet Yay., İstanbul, 2010, s. 11.

olumsuzlukları törpülemek, olumlularını geliştirmek ve korumak için vardır.⁵

İnsanın kendi içinde tutarlı olması önemlidir. Bu bağlamda ahlak insanın bizzat kendi ilişkilerini konu edinmiş, daha sonra insanın toplum içindeki ilişkilerini ortaya koymuş ve en son olarak da insanın çevresindeki diğer canlıları ve yaşamı içinde etkilediği kişileri, bulunduğu ortamları ve makamları ahlakın sınırları içerisine yerleştirmiştir. Böylece kamu ahlakı, iş ahlakı, aile ahlakı, çevre ahlakı, basın ahlakı gibi değişik alanların davranış kurallarının şekillendiği sistematik boyut oluşmuştur.

Her insan yaratılış gereği, adeta her bir kar tanesi gibi kendine ait özelliklerle dünyaya gelmektedir. Bu özellikler insanın duygu, düşünce ve bedensel özellikleri yanında bireysel ve sosyal yönlerini de kapsamaktadır. Kimi insan daha ağırbaşlı iken diğeri çabuk öfkelenmek gibi zıt özellikler göstermektedir. İnsan, toplum içinde yaşarken, o toplum tarafından kabul edilmiş bazı kurallara uymak zorundadır. Geleneksel ahlak kuramlarında temel problemin insan-insan, insan-toplum ilişkileri olduğu açıktır. Ahlaki kurallar, bireyin davranışlarının sorumluluğunu gerektirmektedir. Bu sorumluluğun var olabilmesi için, ahlaki davranışların bazı özelliklerinin oluşması çok önemlidir. Özellikle ahlaki davranışların istemli, bilinçli ve özgür olarak yapıyor olması özümsemişinin en büyük göstergesidir.⁶

İnsan davranışlarını biçimlendirme amacı taşıyan eğitimin en temel konuları arasında ahlak yer almıştır. Ahlak eğitimi, insanın yaratılıştan getirmiş olduğu özelliklerin, ahlaki esaslara uygun olarak iyi yönde geliştirilmesi çabasıdır. Bir hareketin, istemli ve bilinçli olması, onun isteyerek ve bilinçli olarak seçilip yapılması anlamına gelmektedir. Özgürlük ise insanın o davranışı seçmek ve gerçekleştirmek üzere insanda bir güç ve iradenin bulunması demektir. Bu özgürlük kuramı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygıyı ve onları koruma sorumluluğunu da içinde barındırmaktadır.⁷ İnsan-insan ve insan-toplum ilişkilerinin değer yargılarını üreten Ahlak kuralları toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Bu ilişkilerin tamamı, insanın mutluluğunu veya toplumun

⁵ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Zeki Özcan, Sentez Yayıncılık İstanbul, 2014., ss. 316 -327.

⁶ Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi yayınları, 2. Baskı, Ankara. 1996, ss. 30-70.

⁷ Ahmet Arslan, age, ss. 70-110.

mutluluğunu amaçlamaktadır.⁸ İnsan davranışları üzerinde duran Ahlak felsefesi, değerler alanını inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Ahlak, teorik ve pratik yönleri ile bir ilim ve eğitim alanıdır. Çoğu kez birbirinin yerine kullanılan ahlak ve etik, ortak yönleri olan ve birbiri ile ilişkili olmalarına rağmen farklı kavramlardır. Ahlak üzerine düşünmeyi amaçlayan etik (ethic), felsefenin temel faaliyet alanlarından birisidir. Bu açıdan etik, ahlakın teorik yönünü ifade etmektedir.¹⁰ Kavramların birbirleri ile ilişkisi, değerlerin belirlenmesi ve nitelenmesi açısından yardımcı olmaktadır. Zamana, toplum ve kültürlere göre değişiklik gösteren davranış biçimlerine karşılık ahlak, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir.¹¹

Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda katılımcılar etik ve ahlak kavramlarının gücü arasındaki farka işaret etmişlerdir. Örneğin bir bireyi ahlak dışı davranmakla itham etmekle, etiğe aykırı davranmakla itham etmek çoğunlukla farklı etkiler oluşturmaktadır.¹²

Moral, kelime olarak ahlâk, iyilik anlamlarına gelmekte olup kötülüklerden kaçınmak, iyi olan davranışlara yönelmek ve bunları hayatın bir parçası haline getirmek anlamına gelmektedir. Dinden tamamen ayrı bir kurallar silsilesi olarak Antik Çağın Yunan dünyasında ortaya çıkmıştır. Modern toplum olarak ifade edilen batı toplumunda moral, dini referanslara bağlı olmaksızın ortaya koyulan kurallar manzumesi olarak kabul edilmektedir.

Bu şekilde bir yaklaşımla ortaya çıkmasına rağmen moral kavramını dinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Din ile ahlâk arasında o denli bir ilişki mevcuttur ki, semavi ve semavi olmayan dinlerde dini emirlerle ahlâki emirleri birbirinden ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Her din, mensuplarına ahlaki bir anlayış sunmaktadır. Örneğin İslam dini

⁸,Kemal Göz, “Çevre Ahlakı ve İnsan”, Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, 12 (1) 2011, s. 97.

⁹ İslam dünyasındaki ahlak çalışmaları için bkz. Mustafa Çağırıcı, İslam Düşüncesinde Ahlâk, İstanbul, 1989, M. Çağırıcı, Gazzâlî’ye göre İslam Ahlâkı, İstanbul, 1982, Ayşe Sıdıka Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, İz Yayıncılık, 2011.

¹⁰ Zeki Salih Zengin, “İslamda Ahlak ve Etik” ULİSA BÜLTEN, 2016, s. 51.

¹¹ Recep Kılıç, Ahlakın Dini Temeli, TDV Yay., Ankara, 1992, s. 1.

¹² Eğri, Taha-Sunar, Lütfi, “Türkiye’ İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durumlar ve Yönelimler”, İş Ahlakı Dergisi, Mayıs, 2010, Cilt, 3, Sayı 5, ss. 41-67.

de, inanç ve ibadetin yanı sıra ahlaka büyük önem vermiş ve pek çok ahlaki kurallar belirlenmiştir. Birçok din bilimi araştırmacıları, iyi kötü kavramını dini temellere dayandırmışlardır. Bunun yanında bazı düşünürler, din ile ahlakın birbirinden tamamen ayrı ve ilgisiz olduğunu savunmaktadır. Toplumun normları sadece dini kaynaklardan beslenerek oluşturulmamaktadır. Toplumun yaşam birikimi sürecinde meydana gelen bir kısım anlayışlar üzerinden de davranış kuralları belirlenmektedir. Ahlaki değerler toplumdaki topluma felsefi ekollere ve dini düşüncelere, yaşanan zamana göre farklılık arz etmektedir. Bu nedenden dolayı bireylerin ortak kabul ettiği normlar oluşmamakta iyi olarak kabul ettiği bir anlayış diğerine göre hakaret içeren ve aşağılayan bir anlam taşıyabilmektedir. Belçika’da toplum içinde gaz kaçırmak normal karşılanırken geçirmek hoş görülmezken Türk toplumunda her ikisi de hoş karşılanmamaktadır. Toplumda geleneklerden oluşan davranış kurallarının yanında bireylerin sağlıklı gelişimini sağlamak ve ortak bir anlayış oluşturmak için eğitim kurumlarında belli bir plan, program ve müfredat çerçevesinde, belli şartlara haiz öğretmenler tarafından dersler verilmektedir.

Batı Avrupa ülkelerinden birisi olan Belçika’da Anayasasının 24. Maddesinin 1. fıkrasında “Eğitim parasızdır; her türlü engelleyici tedbir yasaktır.” İfadesi yer almaktadır. Devamında; “Topluluk,¹³ belirli bir dini empoze etmeyen (non-denominational) eğitim hizmetlerini örgütler. Bu, ebeveynlerin ve öğrencilerin felsefi, ideolojik veya dini görüşlerine saygıyı gerektirir. Devlet okullarında, zorunlu eğitimin sonuna kadar, kabul görmüş dinlerden birinin ya da mezhep farklılıklarına dayalı olmayan ahlaki öğretilerin öğretilmesi tercihe bırakılmıştır. Diğer ülkelerden farklı olarak okullarda öğrencilere mensup oldukları dine göre eğitim alma imkânı sunulmaktadır.” İlgili maddenin 3. fıkrasında “Okuma çağındaki her çocuğun masrafları topluluk tarafından karşılanmış olarak, ahlaki ve dini eğitim alma hakkı bulunmaktadır.” Belçika Anayasasının verdiği haklar gereği öğrenciler ilk ve orta dereceli okullarda haftada iki ders saati din ya da ahlâk derslerinden birisini okumak zorundadır. Bu derslerin zorunlu olmasının tarihi 1842 yılına kadar gitmektedir. Çeşitli zamanlarda değişiklikler yapılmasına rağmen bu derslerle ilgili ana düzenlemeler

¹³ Topluluktan kastedilen Valon Bölgesi Eğitim bakanlığıdır.

Anayasanın ilgili maddesinde ve 29 Mayıs 1959 tarihli “Eğitim Sözleşmesi” ile ilgili yasanın 8. ve 12. Maddelerinde belirtilmiştir.

Anayasanın 8. maddesi şöyledir: “Resmî kurumlara ait ilk ve orta öğretimdeki haftalık ders programlarında, en az iki ders saati din ve ahlâk dersine yer verilmek zorundadır. Belçika halkının büyük bölümü Hıristiyan Katolik gelenekten gelmektedir. Ülkenin %65’ini Katolik, %1’ini Protestan, %0,4’ünü Yahudi, %4’ünü Müslüman, %7’sini ateist, %22’sini agnostik inanışa sahip olanlar oluşturmaktadır. Katoliklerin içinde dinlerini pratik olarak uygulayıp Kiliseye devam edenlerin oranı ise %18 civarındadır. Flamanca konuşulan bölgedeki insanların Kiliseye bağlılığı, Valon bölgesinde yaşayanlara göre daha fazladır. Üçüncü ve ortak bölge olarak Fransızca ve Flamanca konuşulduğu başkent Brüksel’de Kiliseye bağlılığın giderek zayıfladığı görülmektedir.¹⁴ Din eğitimi “Katolik, Protestan, Yahudi, İslâm ya da Ortodoks” dinlerinden birisini seçen öğrencilere yönelik yapılmaktadır. Ahlâk eğitimi ise, dinî içeriği olmayan müfredatın oluşturduğu ahlak eğitimi olarak uygulanmaktadır. Aile reisi, öğrencinin velisi veya çocuğu korumakla görevli kişi, öğrencinin okula ilk kaydı sırasında din ya da ahlâk dersinden hangisini seçtiğini resmen imza ile bildirmelidir. Şayet din dersi seçilmişse bunda hangi dinin seçildiği belirtilmelidir. Alınan dersin notları öğrencinin sınıf geçme durumuna etki etmektedir. 18 yaşına gelen öğrenciler seçimlerini kendileri yapabilmektedir. Anayasa ve bu yasaya göre öğrenci ya da velisi eğitim sürecinde din derslerinden birisini veya moral (Ahlak) dersini seçtiğini yazılı olarak beyan etmelidir.

Ahlâk derslerini seçme imkânı, ancak belediye ve devlet okullarında uygulanmaktadır. Doğal olarak Katolik okullarında okuyanlar bu okulu tercih etmekle Katolik din dersini, İslam okullarında okuyanlar da İslam din dersini seçmiş olmaktadır. Katolıklara ait okullarda Katolik din dersinin dışında başka dinlerin eğitimi ve ahlâk dersi verilmemektedir.¹⁵

1-Moralin Tanımı

¹⁴ Mehmet Zeki Aydın.

¹⁵ Madeleine Braekman, L’enseignement Religieux Scolaire en Belgique: Quels Problèmes? Quel Avenir? Institut Calvin, Bruxelles, 1997, s.13.

Sözlükler; “moral”ın tanımı için “ethique”e, “ethique” için “moral”e gönderme yapmaktadır.¹⁶ Kelime olarak, adet, karakter, hal ve hareket tarzı, yürek gücü, töre bilimi ve ahlak manalarına gelmektedir.¹⁷ Latince bir kelime olarak ‘moralis’ sıfatından türemiştir. Bu kelimeyi en iyi tefsir eden ifade “ethos”dur. “Ethos” düşüncelerin ifadesi, alışkanlık, karakter, huy manalarına gelmektedir.

Moral, İngilizce ‘ethics’ yani ahlak anlamında kullanılmaktadır.¹⁸ Ahlak doğru ve yanlış davranış pratiğidir. İki kelime arasında farkı ortaya koymak gerekirse ahlaki değil etik ilkelerden; etik değil de ahlaki bir davranış tarzından söz edebiliriz. Dolayısıyla ahlak davranış kurallarını, etik de uyulması gereken ilkeleri ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle etik, bir kişinin belli bir durumda dikkate alması gereken değerlerle ilgilidir; ahlak ise bunun hayata geçirilmesidir.

Araştırmaların sonunda ‘ethique’ ile ‘morale’ kelimelerinin müteradif ifadeler olduğu fark edilmektedir.¹⁹ Morali anlama yolu “ethique” kelimesini anlamaktan geçmektedir. “Ethique”ahlak bilimidir.²⁰ Bu bilim, ferdin sosyal hayatla olan bağlarını kurmakta, bu bağlar da kişinin ahlakını oluşturmaktadır.²¹ Nitekim bu fikir hakkında Kostas Axelos kendisini şöyle ifade etmektedir: “*Moral, kamu tarafından üretilmiştir. Bu durumu göz ardı etmemek gerekmektedir.*”²² Din dersi ile moral dersi arasındaki en büyük fark, moral dersinde öğrenci kendi doğrularını kendisi bulmakta, din dersinde ise kurallar öğretmen tarafından konulur ve öğrenci bu kurallar doğrultusunda öğrenmektedir.²³ Ahlakın evrensel ilkelerinin yanında her toplumun kendine ait güzel ahlaka dair davranış kalıpları bulunmaktadır. Ahlak eğitiminde temel alınacak değer ölçütlerinin neler olduğu konusunda inanç unsuru gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husustur.

¹⁶ Ethique et travail social, Brigitte Bouquet, Dunod, 2003, Brxl, s.12

¹⁷ Fransızca Modern Sözlük, 2002, Muhtelif Yazarlar, s.308

¹⁸, Musa Kazım Arıca, “*Ahlak, Etik ve Ahlak Felsefesi*”, ULİSA BÜLTEN, 2016, s.11.

¹⁹ La methode 6 ethique, Edgar Morin, seuil, 2004, s.9.

²⁰ Fransızca Modern sözlük, 2002, muhtelif yazarlar, s.185

²¹ Ethique et Travail Social, Brigitte Bouquet, Dunod, 2003, s.37.

²² Age, s. 73.

²³http://www.academia.edu/20118477/Moral_Ahlak_Derslerinin_Bir_Unsuru_Olark_Değerler_Eğitimi_Uygulamaları_Belçika_Örneği, 11.02.2018.

2-Moral Dersinin Tanımı

Moral dersinin içeriği “libre examen” (düşünce özgürlüğü) ile alakalı olup kendisinden esinlenerek hazırlanmış bir derstir. Felsefedeki tanımı “eleştirel ruh” dersi olarak belirtilmiştir.²⁴ Moral dersi; Ahlak duygusunun insanın fitratında var olduğunu ileri sürerek, ahlaki kuralların din ile bağdaştırılamayacağını savunmaktadır.²⁵ Dolayısıyla öğrenciye okulun içinde ve dışında bir ilahtan korkmaksızın düzgün ahlak sahibi olmasını objektif olarak göstermektedir.²⁶

Ahlakın dayandığı ilkelerin ya da ahlaka temel olan değerlerin evrensel, doğal ya da fitri yönü olduğu gibi öznel bir boyutu da vardır. Bu noktada kültür ve inançtan söz etmek gerekir. Kültürü biçimlendiren temel unsurlarından birisi olarak dinin, ahlaki değerlerin belirlenmesinde ve yaşatılmasında önemli rolü vardır. Her din, insan davranışlarının kendi inanç esaslarına uygun olarak biçimlenmesini hedeflemektedir. Belirli zaman, mekân ve biçimlerde yapılması istenilen ibadetlerin amacı, insan davranışlarının olumlu yönde geliştirilmesidir. İbadetlerle kontrol altına alınan olumlu davranışların, hayatın diğer zamanlarında da yaygınlaştırılması beklenmektedir. Din, insanın sadece kutsal ile ilişkilerini değil, kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkilerini de düzenlemektedir. Bu nedenle din, barış ve huzurun tesis edildiği bir dünyanın kurulması için sorumluluk, dürüstlük, adalet, yardımlaşma ve sevgi gibi değerlerin insan davranışlarına yansıtılması ve yaşatılmasını istemektedir.

Ferdi ve sosyal hayatımızla ilgili davranışlarımızı niteleyen ve yaşatılması hedeflenen ölçütler olan değerler ile ahlak arasında açık bir ilişki vardır. Değerler, insanın toplum içinde nasıl hareket edeceğini belirten kuralları belirleyen, yönlendiren, anlamlandıran, teşvik eden ve sakındıran ortak inançlardır. Ahlaki kurallar, değerlerin belirlenmesi ve içinin doldurulması hususunda kaynak olduğu gibi, yaşatılması hususunda da başlıca dayanağıdır. Ahlaki bir dayanağı olmayan ya da açıklanamayan

²⁴

http://www.ulb.ac.be/cal/mouvement/cal/convention/15.oct.2005_textes/rapportatelier-7pdf bilgi 09.12.2017.

²⁵ Sociologie de l'Ethique, Jean Louis Gerard, logiques sociales I Harmattan, 1991, s. 7.

²⁶ Programme de Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s.7.

bir değerin benimsenmesi söz konusu değildir. Ahlaki değer ve ilkelerin temellendirilmesi hususunda insan, akıl, vicdan ve sezgileriyle bazı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu görüşe göre insan, kendi kendisine yeten bir varlık olarak kendi ahlak esaslarını belirleyip uygulayabilir. Bir diğer görüşe göre ise ahlakın temellendirilmesinde toplumun huzur, barış ve yarar beklentisi asıldır. Bir arada yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu sosyal düzen ve güven ortamının sağlanması, ahlaki değerler etrafında oluşturulacak toplumsal mutabakat ile mümkündür. Başka bir görüşe göre ise iyi ve kötü olarak nitelenen ve böylece ahlaki değer taşıyan her şeyi belirleyen Allah'tır. Allah'ın emirleri iyi, doğru ve güzel, yasakladıkları ise kötü, yanlış ve çirkindir.

Ahlakın temelini insan ve toplumda gören ilk iki görüş, göreceli ve bireysel ya da toplumsal çıkarılığa dayanması nedeni ile ahlaki davranışları, benimsenme ve gerçekleştirilme konusunda zaafa uğratabileceği gerekçesi ile tenkit edilmektedir. Bu nedenle ilahi temele dayalı, beşeri-dünyevi beklentiye dayanmayan bir amaçla erdemli davranışların gerçekleştirilmesi, ahlaki olmak niteliğine daha uygundur. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, ahlaki davranışların kazandırılması ve yaşatılmasında, her üç temel de göz ardı edilmeden birlikte ele alınması çok daha tutarlı olacaktır. Bu kaynaklardan beslenen değerlerin evrensel/objektif ve mahalli/sübjektif yönleri vardır. Örneğin, misafirperverlik evrensel açıdan benimsenen bir değerdir. Ama bunun hangi şartlarda ve nasıl gerçekleştirileceği konusunda farklı anlayış ve uygulamalar da söz konusudur. Ahlaki değerler konusunda inanç, kültür, coğrafya gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan farklı anlayış ve uygulamaları birer kültürel zenginlik olarak kabul etmek gerekir.²⁷

3-Moral Dersinin Kanuni Dayanağı

Belçika'da kilisenin devletten ayrılması birtakım sorunların zuhur etmesine sebep olmuştur. İktidardan ayrılan kilise Hıristiyan eğitiminin devamını okullarda imtiyazlı olarak talep etmiştir. Bunun üzerine devlet her çeşit din mensubunun razı olacağı şekilde 29 Mayıs 1959'da, "Okul Antlaşması"na karar vermiştir.

²⁷ Agm., s. 71.

Bu antlaşma, ebeveynin dilediği din veya moral dersine çocuklarını eğitim gördükleri okulda tabii tutabileceklerini içermektedir. Okul Antlaşması'nın 8'inci maddesinde her Belçika vatandaşının haftada iki saat olmak üzere çocukları için özgürce diledikleri din veya moral derslerini seçebileceklerini ifade etmektedir.

Moral dersinin amacı ve içeriği 1976'da 2 Haziran Kanunu ile belirlenmiştir. Bu Konuna göre Moral dersinin amacı; şöyledir: "Dinsel olmayan moral dersi, velilerin laik terbiye ile çocuklarını "Libre Examen" (düşünce özgürlüğü) ile ahlaklandırmalarıdır."

4-Moral Dersinin Hedefi

Moral dersi laik bir anlayışın varlığının devam ettirilmesini ve laik insanların yetişmesini desteklemek amacıyla verilmektedir.²⁸ Bu bağlamda objektif olarak sosyolojinin amacı ile birleşmektedir. İnsanların çevresiyle uyum içinde olmalarını gaye edinmektedir.²⁹ Kişiyi hiçbir tanrıya veya yüksek bir güce ihtiyaç duymadan kendi karakterini oluşturmaya ve tanzim etmeye yöneltmeyi hedeflemektedir.³⁰

Bu ders çocuklara küçük yaşlarından itibaren kişilik oluşturmalarını ve çevreye adapte olmalarını sağlamaktadır.³¹ Bu devirde insanların dine ihtiyaç olmadan da doğrularla yaşayabileceğini ispat etmeyi³² ve onları dinin sömürsünden kurtarmayı hedef edinmektedir.³³ Moral dersi dört eksenin olumlu yahut da olumsuzluğuna işaret ederek, bunları doğru kullanımına insanları yönlendirmektedir. Bu dört eksen ise şunlardır:

- İstiyorum
- Biliyorum
- Yapabilirim
- Mecburum³⁴

Kişilik oluşturmada amaçlarının birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

²⁸http://www.ulb.ac.be/cal/mouvement/cal/convention/15.oct.2005_textes/rappotatelier.7 22.04.2018.

²⁹ Age, s.77.

³⁰ Hasguin, Herve, La renaissance du Livre, Bruxelles, 1978, s. 8.

³¹ Programme de Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s. 8.

³² Ethique et Travail Social, Brigitte Bouquet, Dunod, 2003, s. 19.

³³ Pour une ethique de l'Enseignement Des Sciences, Vie Ouvriere, Gerard Fourrez, 1985, s. 5.

³⁴ Sociologie de L'ethique, Jean louis Gerard, Logiques Sociales L'harmattan, 1991, s.165.

- İnsanların dış hayata karşı uyanık olmalarını sağlama,
- İnsanların arasında ülfeti sağlama,
- İnsanları sosyalleştirme,³⁵

Neticede dine ihtiyaç duyulmadan dünyanın kendi sistemleriyle daha da güzel bir yaşam kalitesi oluşturabileceğini savunmakta ve belirlenen hedeflere göre ders programlarını ve çalışmalarını bu açıdan sürdürmektedirler.

Etik derslerinin amaçlarında özellikle aşkın inanışların sultasından insanı kurtararak dine dayalı olmayan bir davranış kazandırma amacı açıkça belirtilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde moral dersleri bir alternatif olarak görülmektedir. Konuyu fayda sağlama açısından değerlendirdiğimizde alternatif bir ahlak eğitimi olarak şu şekilde değerlendirebiliriz. Hiçbir dine inanmayanlara yönelik bir ahlak eğitimi olarak büyük bir boşluğu doldurduğu da ifade edilmesi gerekmektedir. Bunu belirtirken bir dine inandığı halde bu dersleri talep eden veli ve öğrencilerde bulunmaktadır.

Belçika eğitim sisteminde genel olarak eğitim çalışmaları değerlendirilirken moral derslerinin durumu da kritik edilmektedir. Programın yetersiz olduğu ve yeni gelişen durumlara göre tekrar revize edilmeye muhtaç olduğu dile getirilmektedir.³⁶ Özellikle dini dayanaktan yoksun olması katılımların azlığı açısından da görülmektedir. Son beş yılda Katolik din dersi ve moral dersine öğrenci katılım oranı sürekli düşmektedir. 2017-2018 eğitim öğretim yılında konulan yeni vatandaşlık dersi ilk yıl olmasına rağmen Katolik ve moral derslerinden de öğrencileri alarak %10 seviyesine ulaşmıştır.³⁷ Bu şekilde öğrenci kayıplarının en önemli nedenleri arasında Kilise üzerinde yapılan sansasyonların etkisinin büyük olduğu belirtilmektedir. Moral dersleri hakkında olumsuz görüşün en önemli nedeni ise programın günün şartlarına göre yetersiz oluşu ve dini dayanaktan yoksun oluşudur. Derse katılım sebepleri sorulduğunda dinin baskıcı tutumu, dinden soğuma ve moral derslerinin daha aktüel konulara

³⁵ Programme de Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s. 8.

³⁶ <http://www.lefigaro.fr/international/2012/09/05/01003-20120905ARTFIG00417-le-cours-de-morale-aide-a-defendre-ses-propres-valeurs.php>, 16.05.2018.

³⁷ <http://www.o-re-la.org/index.php/analyses/item/2102-la-frequentation-des-cours-de-religion-et-de-morale-dans-l-enseignement-francophone-en-belgique>, 16.05.2018 Ders katılım oranları.

değınmesinin ve özgürlükçü bir anlayışla öğrenciye yaklaşmasının etkin olduğu belirtilmektedir.³⁸

Moral ve Din derslerine öğrenci katılım oranları

Nmr	Dersler	2017- 2018	2013-2014	2010-2011
	Birinci Seviye			
1	Katolik Dersleri	%35.76	%40.0	%46.08
2	İslam Dersleri	%21.10	%18.0	%15.2
3	Moral Dersleri	%29.40	%35.9	%35.4
	İkinci Seviye			
1	Katolik Dersleri	%18.11	%22.07	%23.08
2	İslam Dersleri	%19.77	%17.6	%15.6
3	Moral Dersleri	%46.70	%56.8	%57.9

Tabloya bakıldığında moral dersleri katılımı ilkokulda daha iyi iken ortaokul ve lise düzeyinde artış göstermektedir. İslam derslerinin katılımı ise sürekli artış gösterirken, Katolik dersine katılım sürekli azalmaktadır.³⁹

5-Moral Dersinde Pedagojik Hedefler

Öğrencilerin özgürlükçü, bağımsız, yargılama ve sorgulama özellikleri de dikkate alınarak verilen derslerin hedeflerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ♦ Verilen dersin önemini benimsetmek
- ♦ Moral dersini tüm sınıfın dikkatini çekecek ve katılımlarını sağlayacak ve bir tartışma konusu haline getirmek
- ♦ İletilmesi gereken mesajı demagoji ile değil de pedagoji ile sağlamak
- ♦ İnsanları din taassubundan kurtararak; laikliğin din savaşlarını engellemek amacını içerdiğini çocuklara aşılacak
- ♦ Öğrencilere ‘düşünce özgürlüğü ruhunu’ içlerinde hissettirmek

³⁸ <http://www.o-re-la.org/index.php/actualites/item/2099-revue-de-presse-20-decembre> 16.05.2018.

³⁹ www.lalibre.be/Actu/belgique/les_cours-de-religion-ou-de-morale-sont-facult-be 16.05.2018.

- ♦ Öğrencileri sürekli motive etmek ve duygusal bir şekilde yaklaşmak
- ♦ Öğrencilere tutarlı konuşmayı ve çelişkili konuşmamayı öğretmek
- ♦ Öğrenci psikolojisini göz önünde bulundurarak hareket etmek⁴⁰
- ♦ Öğrenciden istenilen bir şeyin sebebini, nasıl yapacağını ve önemini kavratmak, mesela: “Neden temiz olmalıyım?” Cevap: “Sağlığımı korumak için.” “Sağlığımı nasıl korurum?” Cevap: “Temizliğime dikkat ederek.”
- ♦ Öğrenciye öğretilen bilgileri uygulama safhasına geçirmesini sağlamak.⁴¹

Öğrencilerin özgürlükçü, bağımsız, yargılama ve sorgulama özellikleri de dikkate alınarak verilen derslerin pedagojik hedeflerinde öncelikle derslerin öneminin kavratılması gelmektedir. Dersin öğrenciler arasında ilgi uyandırması, dikkatini çekmesi, birlikte öğrencilerin katkılarının da alındığı tartışma ortamının oluşturulduğu bir anlayışla verilmesi hedeflenmektedir. Konuların kavratılmasına pedagojik yöntemlere göre hareket edilmesi demagojiden kaçınılması ve kazandırılacak değerlerin bu çerçevede verilmesi gerekmektedir. Dinin tarihi süreçte insanlara karşı olumsuz etkileri üzerinde durulmakta, taassubun nelere sebep olduğuna dikkat çekilmekte bu bağlamda laikliğin faydaları din savaşları üzerinden anlatılmaktadır. Bu yaklaşım derse katılan öğrencilerde dinden uzaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Düşünce özgürlüğü içinde dersin kavratılması davranışın kazandırılmasında bilinç oluşturulması açısından önemlidir. Özellikle yapılması gerektiği ifade edilen davranışların nedenlerinin üzerinde durulması uygulama alanına geçmesi bakımından fayda sağlamaktadır. Bütün bu pedagojik metotlar uygulanırken ve konular işlenirken zaman zaman öğrencilerin bu kuralları kimin koyduğunu sorguladıkları öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Kaynağıyla ilgili sorgulama bu dersin sorgulandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu tespitlere rağmen derse ilginin hala devam ediyor olmasının önemli faktörlerinden biri de öğretmenlerin taşıdığı vasıflardır.

6-Öğretmenlerde Aranılan Özellikler

⁴⁰ Programme De Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s. 9.

⁴¹ Sociologie de L'ethique, Jean louis Gerard, Logiques Sociales L'harmattan, 1991, s. 155.

Bir öğretmende pedagojik formasyon, alan bilgisi, genel kültür, kişilik ve karakter gibi bulunması gereken vasıflar vardır. Moral dersi öğretmenlerinde bu vasıfların yanında öğreteceği bilgiyi kendisinin uygulaması,⁴² eleştirel bir ruha sahip olması, öğrencisi ile sürekli ilgilenmesi, kardeşlik duygusuna sahip olması, hoşgörü ve müsamaha sahibi olması, sorumluluk sahibi olması, öğrenciye her durumda yardımcı, örnek, önder, koruyucu olması konuları üzerinde önemle durulmaktadır.⁴³ Derslerde özellikle dinin taassup olarak nitelendirilmesi diğer sınıfta din dersi alan öğrencilerle bu sınıfta moral dersi alanları nasıl kardeş olarak birbirine yaklaştıracakları merak konusudur. Kişinin dini inancı seçme hakkının ifade edildiği bir anlayış karşısında, dinin bir taassup olarak gösterilmesi iki zıt kutbun oluşmasına sebep olabilir endişesi göz ardı edilmemelidir. Bu yaklaşıma batı toplumunun tarihindeki din savaşlarının sebep olduğu öğretmenler tarafından ifade edilmektedir.

7-Öğrencilerin Moral Dersi Hakkında Düşünceleri

Öğrencilerin genel olarak moral derslerini seçmelerine ilkokul çağında velileri etki ederken ortaokul ve lisede öğrenciler derse girip girmeme hususuna kendileri karar vermektedir. İlkokul çağında diğer dinlerin eğitimini tercih edenlerin sayısı daha fazla iken lise çağında moral dersini seçenlerin sayısı artmaktadır. Bu duruma dinlerin yeni gelişmelere cevap verememesi ve bazı davranışlara karşı katı durumları sebep gösterilmektedir. Özellikle batı toplumunda moral dersinin ortaya çıkışı Hıristiyanlıkta kavratılmayan inanç sistemi ve ibadetlerdeki anlamsızlıklar olarak gösterilmektedir. Öğrenciler dinin hayatlarını kısıtladığını ve sıkı olduğunu bunun için bu dersi tercih ettiklerini, din olmadan da bir kısım değerlerin var olabileceğini kabul etmektedirler. Öğrencilerin bir bölümünün hiçbir inanca sahip olmadıklarından dolayı bu dersi tercih ettiklerini söyleyemeyiz. Moral derslerine katılan öğrencilerden İslam Dinine mensup olanlar görülmüştür. Diğer dine mensup olan öğrencilerde bu dersi tercih etmektedir. Bu konuda sorulan sorulara yukarıda olduğu gibi, moral derslerini daha güncel bulduklarını, konularının daha ilgi çekici

⁴² Programme De Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s. 6.

⁴³ Sociologie de L'ethique, Jean louis Gerard, logiques sociales I Harmattan, 1991, s. 126.

olduğunu ve öğretmen yaklaşımını daha insancıl bulduklarını belirtmişlerdir. Özellikle lise düzeyinde derslere ilginin daha fazla artış göstermesi din eğitimi veren öğretmenlerin kendilerini gözden geçirmelerine işaret etmektedir. Din eğitimi programlarının güncellenmesi, ders ortamlarının daha ilgi çekici hale getirilmesi, yargılayan, sorgulayan cezalandıran sürekli tehdit eden ve hep olumsuz örneklerle davranış kazandırmaya çalışan yaklaşım modellerinden vazgeçilmelidir. Bu konuda geri bildirimler dikkate alınmadığında deist bir toplumun oluşmasına zemin oluşturmaktadır.

8-Ebeveynlerin Moral Dersinden Beklentileri

Ebeveynler çocuklarının laik bir düşünce ile hareket etmelerini ve sorunlarını laik birer insan olarak çözmelerini arzuladıklarından dolayı bunun yolunun ancak bir tanrıya inanmaksızın gerçekleşebileceğini savunmaktadırlar.⁴⁴ Çocuklarının bu vasıflara sahip olabilmeleri için sürekli olarak okula şikâyetlerini arz etmektedirler.⁴⁵ Zira veliler, çocukların Tanrı korkusu nedeniyle korkaklaştıklarını ve özgüvenlerinin oluşmadığını iddia etmekte, bunun çözümünün de moral dersi altında yattığı kanısındadırlar.⁴⁶ Artık bazı aileler “hiçbir dine ihtiyaç duymadığını” üzerine basarak ifade etmektedirler. Ve “laik düşünce”nin özgürlüklerini sağladığını beyan etmektedirler.⁴⁷ Din eğitime karşı velilerin bu kadar olumsuz bir tutum içinde olmaları program içeriklerinden ve öğretmen yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda dine karşı olumsuz algıların oluşması bu düşüncenin tutunmasına yardımcı olmaktadır. Orta doğuda meydana gelen olumsuz dini algılar, Arakan’da görülen dine dayalı katliamlar dinin mutluluk getirmediği şeklinde bir kanının oluşmasına neden olmaktadır. Laik temellere dayalı ve eleştirel bakış açısı ile kazandırılan ahlak anlayışının daha barışçıl olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bütün bunların karşısında dinlerin ahlaki değerlerde ortak bir zeminde buluştukları göz

⁴⁴ Sociologie de L’ethique, Jean louis Gerard, Logiques Sociales L’harmattan, 1991, s. 68.

⁴⁵ Programme de Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, s. 6.

⁴⁶ Ethique et Travail Social, Brigitte Bouquet, Dunod, 2003, s.15.

⁴⁷ Sägesser, Caroline, Cultes et Laicite, Courrier Hebdomadaire Du CRISP, Bruxelles, 2011, s. 62.

ardı edilmektedir. Laik anlayışa ve geleneğe göre şekillenen davranış kazanımlarının toplumdan topluma farklılık gösterdiğinden dolayı ayrışmaya sebep olabileceği düşünülememektedir.

Moral dersleri ülke eğitim sisteminde tartışılmaya devam etmektedir. Özellikle derse girişin zorunlu olmasına itiraz edilmektedir. Bu durumun insan haklarına aykırı olduğu savunulmaktadır. Bu derslerin tarafsızlık ilkesine uygun olarak şekillenmesi istenmektedir. Programa vatandaşlık eğitiminin de konulması konusu üzerinde durulmaktadır. Ders içeriklerinin çağın gereklerine göre yeniden uyarlanması vurgulanmaktadır. İtirazların bazıları bu dersin yerine Belçika değerlerinin ve vatandaşlık gereklerinin öğretilmesinin daha faydalı olacağı görüşü de ortaya konulmaktadır.

MORAL DERSİNİN PROGRAMLARI

Moral dersi okullarda, 'Okul antlaşmasına' uygun olarak haftada iki saat görülmektedir.⁴⁸ Bu ders inanç içermediği için, sadece öğrencilere ahlak kazandırmaktadır. Programları da buna göre hazırlanmıştır. Unutulmamalıdır ki moral dersi ahlak dersidir.

1. İlkokullarda Öğrencilere Kazandırılmak İstenen Ahlaki Değerler

1.1 Özerk Bir Kişilik Kazandırmak

1.1.1 Amaç: Çocuk, Kişisel Olgunluğunu Sergileme Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.1.1.Kendini tanıma ve saygı duyma. Kendini tanıma ve sağlığını koruma yetisi kazanma.

1.1.1.2.Kendini muhafaza etme. İhtiyatlı ve nazik olma. Katılma ve harekete geçme

1.1.1.3.Sorumlu davranış sahibi olma. Olgun davranma. Diğerlerinin yanına gitme.

1.1.1.4.Kendisini olgunlaştırmayı başarma. Eleştirel ruhunu kullanabilmeyi öğrenme.

⁴⁸ Leclercq, Jean, *Morale et Religions a L'ecole*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain, 2015, s. 19.

1.1.1.5.Zamanı doğru kullanma. Bilme ve öğrenme isteğini geliştirme. Boş vakitlerini doğru kullanma.

1.1.1.6.Duyarlılık yönünü geliştirme. Duyarlı ve sanat hislerini açığa vurabilme, güzelliği yaratma.

Bu amaçlar öğrencilerin kişisel özelliklerinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Böylece öğrenci kendi kendini denetleme ve yaşamını iradesiyle olumlu olarak şekillendirme yetisine sahip olacaktır. Bunun yanında estetik yönünün geliştirilmesi din eğitimi açısından değerlendirildiğinde ilkokul öğrencileri için çok önemli kazanım olarak dikkati çekmektedir.

1.1.2. Amaç: Çocuk, Gayret Etme Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.2.1.Çevreye karşı güç sarf edebilme. Belirlenen amaca ulaşma

1.1.2.2.İnatçılıkla gayretin arasını ayırabilme. Çocuğun bakış açısını veya etken şeklini gözden geçirebilmesi.

1.1.2.3.Güzel çözümler üretebilme. İlerleme ve kendisini düzeltme isteğini duyma. Yardım etme isteğini duyma.

Bu amaçlara göre öğrenci toplumsal sorumluluğunun farkına varma ve uyumlu yaşam geliştirme yetisi kazanmaktadır. Sorunlarıyla başa çıkabilme ve çözümler üretebilme yeteneğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

1.1.3. Amaç: Çocuk, İhtiyatlı Olma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.3.1.Bilinmeyene karşı hazırlıklı olma. İzlemeyi öğrenme. Bilgilenmeyi öğrenme

1.1.3.2.Kurallara saygı duyma ve öğrenme. Kullanmayı öğrenme.

1.1.4. Amaç: Çocuk, Tedbirli Olma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.4.1.Tepki sebebiyle tedbir alma. İhmalkârlığı izleme ve sonuçlarını hayal edebilme. İmkânlarını tanıma. Sorumluluk bilincinin oluşması bu yaşlarda çok büyük bir önem taşımaktadır.

1.1.5. Amaç: Çocuk, İktisat Ruhuna Sahip Olacaktır.

1.1.5.1.Özel Eşyalarına saygı duyma. Özen gösterme ve düzenli olma

1.1.5.2.İsraf'tan kaçınma. Eşyaları doğru amaçla kullanma ve düşünme kazanımı kanaatkâr olma ve elindeki kıymetini bilme ve disiplinli olma kazanımı sağlamaktadır.

1.1.6. Amaç: Çocuk, Cömert Olma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.6.1.Ödünç verme ve paylaşma. Ortaklaşa kullanma, olmayana vermek.

1.1.6.2.Ağrıları ve acıları dindirebilme. Sıkıntıların farkına varabilme. Bu duyguların geliştirilmesi batı toplumunda ben merkezli yaşam felsefesine göre şekillenen toplumun en küçük bireyinin davranış kazanımına büyük katkı sağlayacaktır.

1.1.7. Amaç: Çocuk, Dürüst Olma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.7.1.Gerçeğe saygı duyma. Sorumluluk alma. Kendisi gibi olma. Kimseye zarar vermeden hareket etme. Özellikle kimseye zarar vermeden kendi hayatını şekillendirme ve olayları ve kişileri olduğu gibi kabul etme kazanımı toplumsal uzlaşya katkı sağlamaktadır.

1.1.8. Amaç: Çocuk, Çevresine İlgi duyma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.1.8.1.Çevreyi korumak. Doğayı sevmek

1.1.8.2.Çevreyi korumak için harekete geçmek. Doğaya saygı duymak ve onu korumak.

1.1.8.3.Sanatın bir yaşam değeri olduğunu idrak etmek. Sanatı sevmek. Sanata saygı duymak ve onu korumak.

1.2. İnsancıl bir toplum için

1.2.1. Amaç: Çocuk, Saygı Duyma Gücüne Sahip Olacaktır.

1.2.1.1.İnsanlara ve diğer hak sahiplerine sözleriyle saygı duyacaktır. İnsanları üzmeden konuşma. Yaşanmış olayları konuşma. Davranışlarıyla saygı duyma. İnsanları üzmeden hareket etme. Mülkiyetlere saygı duyma. Söz ve davranışlarına dikkat etme. Farklılıkları analiz etme. İnsanlığa yakışmayan hareketleri kabul etmeme başlıkları toplumsal sorumluluk kazandırmaktadır.

1.2.1.2.Hayvanlara ve bitkilere saygı duyma. Yaşam için gerekliliğini idrak etme. Hayvan ve bitkilerin hayatını koruma. Çevreyi koruma faaliyetlerine katılma

1.2.2. Amaç: Çocuk, fikir irtibatında olma gücüne sahip olacaktır.

1.2.2.1.Teknik ilişkileri öğrenme. Başkasıyla irtibatta olma. Başkasının konuşmasına fırsat verme. Kendisinden yabancı birisiyle irtibata girme.

1.2.3. Amaç: Çocuk, Birlik Ruhuna Sahip Olacaktır.

1.2.3.1.Kişisel katkısıyla ve grup çalışmasıyla aktif olma.

1.2.3.2. Sorumluluklar alma. Ekip çalışmalarında önemli bir rol alma.

1.2.4. Amaç: Çocuk, Sevgisini açığa vurabilecektir. Candan sevgisini ve hassasiyetini ifade etme. Kendisini hoşgörülü gösterme. Diğerlerinin haklarını gözetme kazanımı elde edecektir.

1.2.5. Amaç: Çocuk, hoşgörü sahibi olacaktır. Düşkünlerle irtibata girmesi ve onları anlaması. Diğerlerinin farklılıklarına saygı duyma ve kendisine saygı duyurtma. Din taassubunun sebebini araştırıp analiz etme.

1.2.6. Amaç: Çocuk, işini tamamlanabilmeyi öğrenecektir.

1.2.6.1. Kendisini öğrenme ve tanıma. Daha kaliteli bir hayat için yeni insanlarla tanışma.

1.2.6.2. İnsanların çevreye olan saygısından dolayı kurulan kuruluşlar. Bu kuruluşların elde ettiği sonuçların analizi

1.2.6.3. Eleştirel bir ruhla bu sonuçların analizi. Sonuçların olumlu ve olumsuz yönlerinin tahkik edilmesi

1.2.6.4. Pozitif sonuçların ele alınıp incelenmesi. Devamı için daha da aktif olma.

1.2.7. Amaç: Çocuk, başkalarının haklarının farkına varacaktır

1.2.7.1. İnsanlık ilişkilerinin önemini idrak etme. İlişkilerinin önemini farkına varma. Olabilecek sonuçlara karşı duyarlı olma.

1.2.8. **Amaç:** Çocuk, diğerleriyle yaşama anlayışına sahip olacaktır. İnsanların haklarını gözetip onları koruma. Sosyal hayatta negatif yönleri düzeltmeye çalışma. Sosyal hayata kendini hazırlama.⁴⁹

Bu amaçlar değerlendirildiğinde, moral dersleri ahlak esaslarını öğretmenin yanında güncel olayları yorumlamayı, hayatı kritik etmeyi sağlamaktadır. Öğrencinin kendisini hayata göre konumlandırmasını ve topluma katılım becerileri kazandırmaktadır. Dünya ve içindekileri yargılamadan önce anlamayı, kişinin özeline saygı duymayı amaçlamaktadır. Derslerin öğretiminde grup çalışması, gösterim, oyunlarla öğretim metotları uygulanmakta ve ders kitaplarından yararlanılmaktadır. Öğrenciyi kendi değerlerini savunmayı ve kendi değer sistemini inşa etmeyi, iyi ya da kötü olanı özgürce hiçbir dayatma

⁴⁹ Programme De Morale Pour Les Trois Cycles, Belçika Eğitim Komisyonu, 2005, ss. 25- 34.

olmaksızın aramayı hedeflemektedir. Hiçbir gerçeği kabul etmeden bir bakış açısı kazandırma yoluyla dersler işlenmektedir.

Sonuç olarak insanın temel haklarına saygı göstermektir. Birlikte yaşam toplumsal barış ve karşılıklı saygı özgür ve özerk bir değer yaratıcısı öznenin inşasını temin etmektir.

2. Ortaokul ve Lise Sınıflarında Moral Dersi Programı

2.1 ORTAOKUL

I. SINIF PROGRAMI:

1. ÜNİTE: Çevreye açılmak (Kendi tanımlamak)
Çevreye karşı değerini artırmak
Çevrede ve kendisinde bir kişilik oluşturmak
2. ÜNİTE: Öğrenmek
Anlamak
Düşünmek
Öğrenmek için yaşamak ve yaşamak için öğrenmek
3. ÜNİTE: Değişmek
Şüphelenmek
Seçmek
Seçim ve şüphe ahlâkı mı?
4. ÜNİTE: Çevreye açılma (Kendisini tanımlamak)
Çevreye karşı değerini artırma
Çevrede ve kendisinde bir kişilik oluşturmak
 - Ben kimim?
 - Ben ve bölgem
 - Okulumda ben
 - Ben ve arkadaşlarım
 - Ben ve ailem
 - Ben ve dış kişiliğim
 - Ben ve değerlerim
 - Diğerleri ve değerleri
 - Ben ve otorite
 - Karşımdaki insanlarla hemfikir olmasam da onların fikirlerine saygı duyarım
5. ÜNİTE: Öğrenmek
Anlamak
Düşünmek

- Öğrenmek için yaşamak ve yaşamak için öğrenmek
- a. Kendime güveniyorum
 - b. Kendimi sorguluyorum, sen beni sorguluyorsun, birbirimizi sorguluyoruz
 - c. Çevreden doğan bağlantılar
 - d. Dünya ve doğadan sızan bağlantılar
 - e. “Ben” bir role sahiptir
 - f. Düşüncelerimi oluşturmaya çalışıyorum
 - g. Eğitim kaynaklarını çoğaltmak
6. ÜNİTE: Artık bir çocuk değilim
- Büyük annem “Bizim zamanımızda...” derdi
 - Değişiklik için değişme
 - Bir gerçek ve gerçekler
 - Benim seçimim
 - Başarısızlıklarımın alakalı
 - Toplumun başarısızlığı ile alakalı
 - Fikirler ile alakalı
 - Laiklik, laiklikten mi söz ediyorsunuz?

II. SINIF PROGRAMI:

1. ÜNİTE: Kendi sorumluluğunu üzerine alma
2. ÜNİTE: Seçim yapma
Kendi kişiliğine göre hareket etme
3. ÜNİTE: Kararında istikrarlı olma
İnsanlığı korumak için harekete geçme
4. ÜNİTE: Kendi kişiliğini oluşturma
 - a. Neden olduğum gibiyim?
 - b. Neden böyleyim?
 - c. Ben ve ergenlik
 - d. Ben, ergenlik ve ebeveynim
 - e. Ben ve ihtiyaçlarım
 - f. Ben ve cinsiyetim
 - g. Ben ve yeteneklerim
 - h. Ben ve kompleksi kişiliğim
 - i. Ben, dünyada yalnız değilim
5. ÜNİTE: Seçim yapma
Kendi kişiliğine göre hareket etme
 - Bazı seçimler yapıyorum, ama...
 - Ahlaki ikilemler
 - Değerlerimin tanımı

- Güncel hayatta seçtiğim değerlerin tanımı
6. ÜNİTE: Kararında istikrarlı olma
İnsanlığı korumak için harekete geçme
- Ben, varım ve karşı koyabiliyorum
 - Karşı koyabilme
 - Fikirlerini açıklayabilme
 - Kendisi gibi olabilme
 - Hatayı itiraf edebilme
 - Seçimler meydana getirme, kararlarını doğrulama ve müdafaa etme
- i. İnsan sevgisine dair faaliyetler
 - ii. Bu sene neyi niçin seçmeli? (yardım kampanyası)
 - iii. Neye karşı gelip savaşmalı?
 - iv. Kime karşı gelip savaşmalı?

III. SINIF PROGRAMI:

1. ÜNİTE: Dış kişilik, içtenlik ve yasaklar.
Saygı ve “bağlar”.
Çevrele olan samimiyetimin, benim veya başkalarının bana karşı işlediği yasakların şuurundayım.
2. ÜNİTE: Şehir ve kanun
Adalet ve siyaset
3. ÜNİTE: İnsanlık ve İnsan hakları
Ahlak ve evrensellik
İnsanlığa ve insan haklarına riayet ediyorum
4. ÜNİTE: Dış kişilik, içtenlik ve yasaklar
Saygı ve “bağlar”
Çevrele olan samimiyetimin, benim veya başkalarının bana karşı işlediği yasakların şuurundayım.
 - a. Yalnız değilim; babam, annem, kardeşlerim var
 - b. İyi ki arkadaşlar var
 - c. Sevgilim var
 - d. Öğretmenim var
 - e. Çevrele olan samimiyete saygı duyduyuyorum
 - f. Bakış, söz, fiil ve yargılardan oluşan saldırılara karşıyım....

- g. Hangi çevreyle hangi ilişkiler?
h. İletişimde kendisini yapılandırmak
i. İletişimde kendisini muhafaza etmek
j. Diğerleri ile bir şeyler oluşturmak
5. ÜNİTE: Duyarlı bir vatandaşım
- Kurallar
 - Kanunlar
 - Adalet
 - Demokrat vatandaşlık
6. ÜNİTE: İktidar hangi şekilde güç alabilir
- Demokrasinin gelecek açısından ekonomi, medya ve kültürle uyuşabilir mi?
 - Demokrasi:
 - a. Sınırsız bütünleşme
 - b. Farklılıklarla zenginleşme
 - İnsan hakları milletçilik mi evrensellik mi?
 - İnsan hakları ideal mi gerçekçi mi?
 - Müdahale etmek: Bir görev mi veya bir hak mıdır?
 - Zihin görevi, zihin çalışması

2.2 LİSE SINIFLARI

I. SINIF PROGRAMI:

1. ÜNİTE: İnsandan hayvana doğru
İnsanlığa doğru tereddüt eden yollar
2. ÜNİTE: İnsan olmak
İnsanın özellikleri
3. ÜNİTE: İnsan, bir özgürlüktür
Dünya'da- insan
Dünya içinde-insan
4. ÜNİTE: İnsandan hayvana doğru
İnsanlığa doğru tereddüt eden yollar
- a. Hayvan ve/veya insan olmak
- b. İnsanın özellikleri
- i. İnsan olmak?
1. Lisanı,
 2. Düşüneyi,
 3. Sağduyuyu,
 4. Değişimi,
 5. Onurunu,

6. Sanat eserlerini,
Kullanmak mıdır?
7. Mizah,
8. Yanılgı,
9. Yapmacıklık
Tahsil etmek midir?
10. Şüpheyeye,
11. Ruhaniliğe,
12. Minnete,
13. Acıma hissine,
14. Aşka,
Ulaşmak mıdır?
15. Duygularını ve şiddetini Yönlendirmek
ve ahlaka ulaşmak mıdır?
Aynı zamanda
16. İnsanları aldatarak kullanan
17. Sözü geçen, yetkili
18. Yıkıcı
19. Yanıltıcı
Olmak mıdır?
5. ÜNİTE: İnsan olmak
İnsanın özellikleri
- İdrak nedir?
 - İnsan dünyayı nasıl algılıyor?
 - Duygularını daha iyi yaşamak, yönetmek ve ifade etmek için tanımlayıp kabul etmek.
 - Arzu nedir?
 - İhtiyaçlar / heves / istek ve arzu?
 - Paylaşılan arzudan aşka doğru
 - Bilinç, şuur nedir?
 - Düşünce nedir?
6. ÜNİTE: İnsan, bir özgürlüktür
Dünya 'da- insan
Dünya içinde-insan
- Şaşırmak nedir?
 - Şaşırmak: Neye, niçin?
 - Dünyada olduğuna şaşırma
 - Başlıca sorular
 - Kültürel,
 - İdeolojik,

- Dinsel,
- Felsefi,
- ...

Cevaplar.

- Kendisine bir ahlak seçmek
- Faaliyetler
- Her bir bireyin davranış ve hareketi: Katılım, karşı gelme, kabul etmeme ...

II. SINIF PROGRAMI:

1. ÜNİTE: Dünyada yalnız mıyım?
2. ÜNİTE: Hangi çevrede yaşamak istiyorum?
3. ÜNİTE: Dünyada yalnız mıyım?
 - a. Kişisel kimlik
 - i. Teklik
 - ii. Evrensellik
 - iii. Özerklik
 - iv. Güvenilirlik
 - b. Kişisel kimlik ve dünyadaki ilişkiler
 - Vasıtalar / İrtibat
 - Objektif ve doğal dünya ilişkileri
 - Toplumsal (sosyal) ve ferdi hayattaki ilişkiler
 - Öznel ve kendisiyle ilgili ilişkiler
4. ÜNİTE: Hangi çevrede yaşamak istiyorum?
 - Siyasi
 - Demokratik
 - Siyasi iktidarın yasallığı

Kişinin siyasi kimliği: Ferdin hakları ve görevleri

- Görevlerin ve hakların ortak noktaları nelerdir?
 - 1) Haklar
 - 2) Görevler
- Hakların evrenselliği
- Hakların konusu
- Hakların çatışması
- Adalet
- Çoğulculuk ve siyasi felsefenin doktrinleri

(inançları)

- 1) Liberalizm (serbestçilik)
- 2) Sosyal-demokrasi
- 3) Siyasi çevrecilik

- Demokrasinin sapsmaları
- Milliyetçilik ve kozmopolitizma
- Savaş ve barış

III: SINIF PROGRAMI

1. ÜNİTE: Neleri hakikat olarak sayıyorum?
2. ÜNİTE: Hayatıma hangi yönü veriyorum?
3. ÜNİTE: Neleri hakikat olarak sayıyorum?
 - Hakikat olarak saydıklarım: Kesin olanlar ve ön yargılar
 - Hakikat ve tezatları
 - 1) Hata
 - 2) Yalan
 - 3) Yanılgı
 - 4) Yansıma
 - Hakikat ve esasları
 - 1) Efsane
 - 2) Açıklanmış hakikatler
 - 3) Metafizik
 - 4) Esasların eleştirisi ve reddi
 - Hakikati arama
 - 1) Şaşırma
 - 2) Şüphe
 - 3) Hakikat ve metotları
 - 4) Mantık ve yorumlar
 - Hakikat ve çeşitleri
 - 1) Bilimsellik
 - 2) Moral
 - 3) Adillik
 - 4) Estetik
 - Hakikat isnat ve sınırları
 - 1) Objektiflik ve öznellik
 - 2) İnancın tehlikesi
 - 3) Çoğulculuk ve müsamaha
 - 4. ÜNİTE: Hayatıma hangi yönü veriyorum?
 - I. Hayatın bir yönü var mıdır?
 - Yön/Yönsüz
 - 1) “Yön” kelimesi hangi manaya gelmektedir?
 - 2) Hayatın yönü sorusuna karşı hangi alışkanlıklara sahip olabiliriz?
 - 3) Bu varlık sıkıntısı nasıl ifade edilir?
 - Yeni bir boyuta geçiş mi son mu?

- 1) Yeni bir boyuta geçiş ve yön
 - 2) Yön krizi
 - 3) Hayatın sona ermesindeki yön
 - 4) Yeni bir boyuta geçiş hakkında aktüel soruların dile getirilmesi
- Mutluluk ve sıkıntı (acı)
 - Bir hayat yönü olarak etik (moral)
- II. Hayatıma yön vermek, ama nasıl?
- Yön ve değerlerin yaratıcısı olarak sebep
 - 1) Her iş yön yaratıcısıdır
 - 2) Her hayat rotası yön yaratıcısıdır
 - 3) Hayatım yön yaratıcısıdır
 - 4) Değerlerini seçmek
 - Özgürlük, sorumluluk ve kararlılık
 - 1) Benimle alakalı
 - 2) Bedenimle alakalı
 - 3) Vakitle alakalı
 - 4) Doğal dünya ile alakalı
 - 5) Başkası ile alakalı

Orta birinci sınıf programında öğrencinin çevresiyle iletişimini artırması ve onun bir parçası olarak hareket etme kabiliyeti kazanması, bunun yanında çevresini ve meydana gelen olayları anlayabilmesi, eleştirel yaklaşabilmesi, yaşadığı bölgeyi özellikleriyle tanınması, kendisi ve diğerleri, başkalarını fikirleri farklı olsa da kabul edebilmesi, kendine güven duyan bir kimlik kazanması, geçmiş ve şimdi ile bağlantı kurulması ve geleceğe hazırlanması konusunda kazanımlar sağlanmaktadır.

Orta ikinci sınıf programında öğrencinin kendisini tanıması, cinsiyeti, yetenekleri, kompleksleri, ergenliği ve bundan kaynaklanan sebeplerden dolayı yalnız olmadığı duygusu verilmektedir. İkinci yıl değerler eğitimi bağlamında ahlaki ikilemden kurtulabilmesi, yaptığı davranış seçimlerinin diğer kişiler üzerindeki etkileri, seçtiği değerlerin kendi hayatına kattığı anlam üzerinde düşünülmektedir. Aldığı kararlar sonrası istikrarlı olma, kendi kararlarının nedenlerini açıklayabilme, arkasında durabilme, kimlik ve kişilik sahibi olabilme, yaptığı hataları kabul edebilme, gündemler ve kişiler karşısında öz duruş ortaya koyabilme yeteneği kazandırılmaktadır.

Orta üçüncü sınıf programında kendi şahsına yönelik dışardan gelecek saldırıların ve tehlikelerin farkında olma, bilinçli vatandaş olma,

insan hakları ve onlara riayet etme, ahlakın dıştaki dünya ile ilişkisi, kurallar ve kanunlar konusunda bilinçlenme, ailenin kişinin hayatındaki yeri ve değeri, diğer insanlarla iletişimde sınırlar, demokrasi ve insan hakları konusunda duruş ve milliyetçiliğin zararları karşısında evrensel bakış açısı kazanma beceri üzerinde durulmaktadır.

Lisede moral dersine felsefeciler girdiği için dersler alt sınıflara nazaran daha üst düzeyde/seviyede ve yoğun geçmektedir. Bundan dolayı derslerin program sistemleri değişmektedir. Dersler üniversite düzeyine yakın şekilde işlenmektedir.

Lise birinci sınıflarda moral derslerinin içeriği insan özelliklerini tanıma ağırlıklı olarak şekillenmektedir. İnsanın diğer varlıklardan farkı üzerinde durularak insan olmanın farklılıkları ortaya konulmaktadır. Konuşması, duygusu, düşüncesi, değişimi, onuru ve estetik özellikleriyle farklılıkları ortaya konulmaktadır. Program içerisinde ayrıca insanın karakteristik yönü, mizahı, yapmacıklığı, yanılışı, şüpheciliği, ruhaniliği, acıma hissi, aşka dair duyguları ve milliyetçilik kavramı ele alınırken bu duyguları yönlendirmenin neticesinde ulaşılabilecek olan hedef öğrenciyi kazandırılmaya çalışılmaktadır. İnsan nasıl bir varlık olmalıdır. Doğaya sözü geçen, yetkinliği olan bir varlık olarak yıkıcı ve yanılıcı mı olmalıdır? Bunlar sorgulanmaktadır. Üniteleri içerik olarak incelediğimizde yapılanmanın hiyerarşik olarak devam ettiği görülmektedir.

Lise ikinci sınıftaki ünitelerde özellikle dünyanın kişiye tanıtılması, teklik, evrensellik, özerklik ve güven arasındaki bağ, toplum ve fert arasındaki ilişki düzeyi insanın siyasi ve kültürel eğilimleri, haklar kavramı, hakların evrenselliği, adalet anlayışı, milliyetçilik ve ortak yaşama kültürü savaş ve barış kavramlarının üzerinde durulmaktadır.

Lise üçüncü sınıfta öğrencilerin mezun olacağı dikkate alınarak hayatlarını nasıl yönlendirmesi gerektiği ile ilgili kazanımlar elde edilmesi amaçlanmıştır. Birey hayatını şekillendirirken yaptığı hatalar, söylediği yalanlar, düştüğü yanılgılar ve bunların yansımaları üzerinde durulmuştur. Öğrencinin gençlik çağında oluşu dikkate alınarak metafizik kavramı efsane anlayışı bunlar karşısında eleştirel bakış ve reddetme yeteneği kazanması düşünülmüştür. Bu konularla olağanüstü olarak görülen olaylar karşısında nasıl davranması gerektiği tecrübesi verilmektedir. Kriz

kavramı üzerinde durulmuş, yönlü krizi yönetmede ve yönünü belirlemede nasıl davranacağı konusu üzerinde durulmuştur.

Ünite içerikleri incelendiğinde önce insanın kendisini tanıması, çevresi ile ilişkileri devamında bir kısım değerler üzerinde durulduğu görülmüştür. Ahlaki kazanımların elde edilmesinde program önemli bir işlev görmektedir. Giderek artan ve birbiri üzerine bina edilen konular bütünlük arz etmektedir. Birbirini tamamlayan bir süreç izlenmiştir. Kişiler arası ilişkiler detaylı bir şekilde işlenmemiştir. Kişinin toplum içerisinde üstlenmesi gereken sorumluluk üzerinde de yeterince durulmamıştır. Kişinin önemli olduğu şeklinde bir çıkarım elde edilmiştir. Öncelikle ben, ben önemliyim anlayışı üzerine program bina edilmiştir.

SONUÇ

İnsan sosyal bir varlıktır. Tek başına yaşaması mümkün değildir. Birlikte yaşayan insanların birbirlerine zarar vermeden hayatlarını sürdürmeleri için ahlaki kuralların tespit edilmesi gereklidir. Bir dine mensup olan insanlar dinin koyduğu ahlaki davranışlara uyarak toplum içinde uyumlu olarak yaşamaktadır. Fakat hiçbir dini prensibi kabul etmeyen insanların da ahlaki değerlere sahip olması gerekmektedir.

Avrupa ülkelerinden biri olan Belçika'da devlet okullarında öğrenciler mensup oldukları dinin eğitimini alırken, din eğitimi almayı tercih etmeyen öğrenciler moral (ahlak) dersine girmek zorundadır. Moral dersinin kişiye dinin taassubundan kurtararak özgür ve eleştirel bir bakış açısı kazandırdığı iddia edilmektedir. Bu ifade bile din eğitimi alan diğer öğrencileri dışlar bir bakış açısını içinde barındırmaktadır. Dini taassup olarak ifade etmeden dini inancı seçmeyenlere yönelik ahlaki davranış kazandırmayı hedeflemektedir şeklinde bir ifade daha doğru olacaktır.

Hiçbir dini delile dayanmadan ahlaki prensipleri öğrencilere davranış olarak kazandırmak kolay değildir. Görüştüğümüz öğretmenler de bunu ifade etmektedir. Buna rağmen ilkokul devresindeki çocuklara, kendini tanıma, kişilik kazanma, sorumluluk sahibi olma, kurallara uyma, problemlerle başa çıkma, insanlara ve haklarına karşı saygılı olma, diğer canlılarla ilişkilerini düzenleme, hoşgörü sahibi olma gibi değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ortaokulda kendini, çevresini, okuduğu okulu tanıması sağlanarak artık bir çocuk olmadığı vurgusu verilmekte ve gençlik devresine hazırlanmaktadır. Lise döneminde sorumluluk duygusu üzerinde durulmakta ve kendisiyle barışık toplumla uyumlu bir fert olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Özellikle lise son sınıfta kanunlar ve adalet kavramı üzerinde durulmakta, ileride seçme ve seçilme konusu hakkında düşünerek politik oluşumları kavraması sağlanmaktadır.

Din dersi ile moral dersi arasındaki en büyük fark, moral dersinde öğrenci kendi doğrularını kendisi bulmakta, din dersinde ise kurallar öğretmen tarafından ifade edilmekte ve öğrenci bu kurallar doğrultusunda öğrenim sürecine devam etmektedir. Ahlak eğitiminde temel alınacak değer ölçütlerinin neler olduğu konusunda inanç unsuru gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husustur. Moral dersi; Ahlak duygusunun insanın fitratında var olduğunu ileri sürerek, ahlaki kuralların din ile bağdaştırılamayacağını savunmaktadır. Ahlaki bir dayanağı

olmayan ya da açıklanamayan bir değer benimsenmesi söz konusu değildir. Moral dersinin çıkış noktalarından birisi de dinin sömürü aracı olarak görülmesidir. Moral dersleri bir alternatif olarak görülmektedir. Konuyu fayda sağlama açısından değerlendirdiğimizde alternatif bir ahlak eğitimi olarak şu şekilde değerlendirebiliriz. Hiçbir dine inananlara yönelik bir ahlak eğitimi olarak büyük bir boşluğu doldurduğu da ifade edilmeli gerekmektedir. Bunu belirtirken bir dine inandığı halde bu dersleri talep eden veli ve öğrencilerde bulunmaktadır.

Öğrencilerin bir bölümünün hiçbir inanca sahip olmadıklarından dolayı bu dersi tercih ettiklerini söyleyemeyiz. Moral derslerine katılan öğrencilerden İslam Dinine mensup olanlar görülmüştür. Diğer dine mensup olan öğrencilerde bu dersi tercih etmektedir. Bu konuda sorulan sorulara yukarıda olduğu gibi, moral derslerini daha güncel bulduklarını, konularının daha ilgi çekici olduğunu ve öğretmen yaklaşımını daha insancıl bulduklarını belirtmişlerdir. Özellikler lise düzeyinde derslere ilginin daha fazla artış göstermesi din eğitimi veren öğretmenlerin kendilerini gözden geçirmelerine işaret etmektedir. Din eğitimi programlarının güncellenmesi, ders ortamlarının daha ilgi çekici hale getirilmesi, yargılayan, sorgulayan, cezalandıran, sürekli tehdit eden ve hep olumsuz örneklerle davranış kazandırmaya çalışan yaklaşım modellerinden vazgeçilmelidir. Bu konuda geri bildirimler dikkate alınmadığında deist bir toplumun oluşmasına zemin oluşturulmaktadır.

Moral dersleri hiçbir dini inancıya sahip olmayan ve böyle düşünceden uzak kalan insanlara toplumla uyum içerisinde yaşayabilme yetisi kazandırmaktadır. Program hazırlayıcılar moral dersinin en önemli farkını belirtirken dini eğitimlerin insanlar arasında ayrımcılığı körüklediğini, bu bağlamda verilen bu derslerle dinin ortaya koyduğu olumsuz düşünce yapısının ve davranış modellerinin karşısında alternatif olarak kendini gördüğü söylemektedirler. Katılım oranları incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun din eğitimi tercih ettiği görülmektedir. İslam dini artarak devam eden öğrenci sayısına sahiptir. Böyle değerlendirildiğinde programın evrensellik iddiası söz konusu değildir. Başkalarının düşüncelerine saygı gösterme iddiası ve başkalarını olduğu gibi kabul etme içeriği programı farklı kılıyor gibi görünse de din eğitimine ve bunun üzerinden yapılan ahlaki kazanımlara taassup olarak bakması kendi içinde ayrımcılığa gittiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Böyle bir

program dini tercihlerde bulunmayı istemeyen bireyler için ahlaki davranışları kazandırma açısında eksiklerine rağmen bir seçenek olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- A. Clause, « Qu'est-ce que l'éducation ? », in Socialisme, I, 1954.
- Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi yayınları, 2. Baskı, Ankara. 1996.
- Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma, İstanbul, 2010.
- André Tihon, *Christianisme et société : approches historiques*, recueil d'articles, éd. Facultés universitaires, Saint-Louis, Bruxelles, 2000
- Anne Van Haecht, *L'enseignement rénové, de l'origine à l'éclipse*, éd. ULB, Bruxelles, 1985
- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Çev. Zeki Özcan, Sentez Yay., İstanbul, 2014.
- Ayşe Sıdıka Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, İz Yayıncılık, 2011.
- Cafer Sadık Yaran, Ahlak ve Etik, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010.
- Caroline Sägesser ,Cultes et Laicite, Courrier Hebdomadaire Du CRİSP, Bruxelles, 2011.
- Caroline Sägesser, , Les Cours de Religion et de Morale dans L'enseignement Obligatoire, Courrier Hebdomadaire Du CRİSP, Bruxelles, 2012.
- Els Witte, Jan De Groof, Jeffrey Thyssen, *Het schoolpact van 1958*, éd. VUB press, Brussel, 1999.
- Ethique et Travail Social, Brigitte Bouquet, Dunod, 2003.
- Fransızca Fono Modern Sözlük, Fono Yayınları. İstanbul, 2002.
- Gerard Fourrez, Pour Une Ethique De l'enseignement Des Sciences, Vie Ouvriere,1985.

- Herve, La Hasquin, Renaissance du Livre, Bruxelles, 1978.
- İsmail Fenni Ertuğrul, Lûgatçe-i Felsefe, Yay. Haz., Recep Alpyağıl, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015
- Jan De Groof, *Liberté de choix en ce qui concerne l'enseignement d'une religion et de la morale non confessionnelle en Belgique - perspectives historiques de la relation Église-État*, in *Religious Education in Public Schools: Study of Comparative Law*, publié par José Luis Martínez López-Muñiz, Jan De Groof, Gracienne Lauwers, éd. Springer, Dordrecht, 2000
- Jean Leclercq-Paulissen, *Les grands combats : l'émancipation politique et la guerre scolaire en Belgique*, in H. Hasquin, *Histoire de la laïcité*, éd. La Renaissance du Livre, Bruxelles, 1979
- Kemal GÖZ, “Çevre Ahlakı ve İnsan,” Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12(1)2011.
- La methode 6 éthique, Edgar Morin, seuil, 2004.
- Leclercq, Jean, *Morale et Religions a L'école*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain, 2015.
- Lory (Jacques). *Libéralisme et instruction primaire, 1842-1879, Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique*, éd. UCL, 1979
- Louis Alvin (éd. Par), *Discussion de la loi sur l'instruction primaire*, imprimerie Th. Lesigne - Meurant, Bruxelles 1843
- Louis Gerard Jean, *Sociologie de l'éthique, logiques sociales* l Harmattan, 1991.
- M. Van Den Wingaert, *Ontstaan en stichting van de PSC - CVP, Antwerpen-Ams-terdam*, De Nederlandse Boekhandel, 1976.
- Madeleine Braekman, *L'enseignement Religieux Scolaire en Belgique: Quels Problèmes?*

- Mustafa Çağırıcı, Gazzâlî'ye göre İslam Ahlâkı, İstanbul, 1982.
- Mustafa Çağırıcı, İslam Düşüncesinde Ahlâk, İstanbul, 1989.
- Ouvrage collectif, *La défense de l'école publique avant 1914*, éd. Ligue de l'En- seignement et de l'Éducation permanente, Bruxelles, 1986.
- Patrick Hullebroeck, Histoire des cours de morale dans l'enseignement officiel De la naissance de la Belgique au Pacte scolaire (1830 - 1959), Ligue de L'enseignement et de L'education Permanente, Bruxelles, 2016.
- Pol Defosse, *Dictionnaire historique de la laïcité en Belgique*, éd. Luc Pire, Bruxelles, 2005
- Programme De Morale Pour les Trois Cycles, 2005.
- Quel Avenir?, Institut Calvin, Bruxelles, 1997.
- Recep Kılıç, Ahlakın Dini Temeli, TDV Yayınları, Ankara, 1992.
- Roger Desmed, *À propos du mémoire de la loge des Amis Philanthropes sur l'en- seignement primaire obligatoire et laïque (1859-1860)*, in *revue belge de philolo- gie et d'histoire*, volume 53, n°2, 1975, p. 357-401.
- Taha Eğri - Sunar, Lütfi, "Türkiye' İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durumlar ve Yönelimler", İş Ahlakı Dergisi, Mayıs, 2010.
- Zehra Turan, "Moral (Ahlak)Derslerinin Bir Unsuru Olarak Değerler Eğitimi Uygulamaları: Belçika Örneği"
- Zeki Salih Zengin, "İslamda Ahlak ve Etik", ULİSA BÜLTEN, 2016.
- http://www.academia.edu/20118477/Moral_Ahlak_Derslerinin_Bir_Unsuru_Olarak_Değerler_Eğitimi_Uygulamaları_Belçika_Örneği, 11.02.2018.
- http://www.ulb.ac.be/cal/mouvement/cal/convention/15.oct.2005_textes/rapportatelier-7pdf) 18.03.2018.

<http://www.o-re-la.org/index.php/analyses/item/2102-la-frequentation-des-cours-de-religion-et-de-morale-dans-l-enseignement-francophone-en-belgique>, 16.05.2018.

www.lalibre.be/Actu/belgique_les_cours-de-religion-ou-de-morale-sont-facult.be 16.05.2018

<http://www.o-re-la.org/index.php/actualites/item/2099-revue-de-presse-20-décembre> 16.05.2018.

<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/252.pdf>, 13.05.2018.

EKLER:

Moral Dersi Eğitim Materyalleri

1. Uff! Yine ödevler var,
2. ve onları yapmama hakkım da yok.

3- Çocuk haklarının, okula gitme mecburiyeti ile başladığını biliyor musun?

4-Tıpkı evdeki gibi, dışarda oyun oynamak için izin aldığımda...

5-.... Verilen cevap "Dersleri bitirdiğin vakit!" çıkabilirsin deniliyor.

6- "Fakat sadece susma hakkımız var."

- 7- Yaşamış olduğumuz dünyanın tersini hayal ediyorum...
- 8- Odamı düzenlemeye hakkım var mı?
- 9- Sadece çizgi filmleri seyretmeyi bitirdikten sonra.
- 10- Hmm, denemek gerekir!

- 11- Akşam sofrada...
- 12- Anne, bulaşığı yıkayabilir miyim?
- 13- İşte bu güzel bir fikir...
- 14- Ve vakit gelene kadar düzgün dur. (yani yaramazlık yapma)

15- Ertesi gün

16- ? Nasıl geçti?

17- Susma hakkımın olmasını tercih ediyorum...

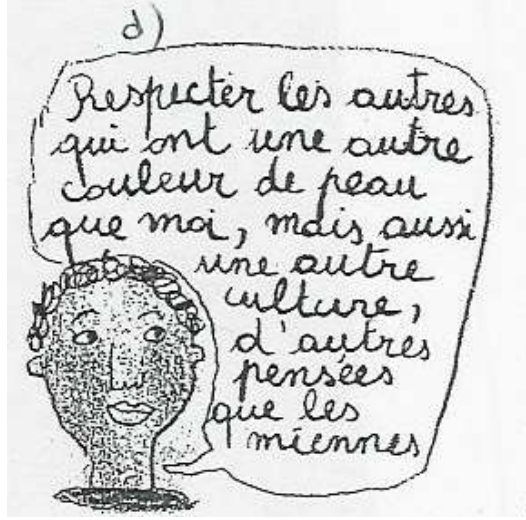
a-Elimden geldiği kadar iyi çalışıyorum.

b-Yemeğe karşı saygılı davranmayı ve onu israf etmeyi düşünmüyorum.

c-Yaşamış olduğum ortamlarda saygıda bulunuyorum.

d-Farklı ten rengi olan insanlara, ayrıca farklı bir kültüre ve benim fikirlereime aykırı fikirlere sahip olanlara saygıda kusur etmemeliyim.

e-Başkalarının inançlarına karşı saygılı olmalı ve kendi inançlarımı zorla onlara kabul ettirmemeliyim.

